

ASMENS DUOMENŲ APSAUGOS REGLAMENTAVIMAS EUROPOS SAJUNGOS IR LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖJE

Lektorė Natalija Točickienė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 35243033765
Elektroninis paštas natalija.tocickiene@euria.eu.lt

Pateikta 2003 m. birželio 13 d.

Parengta spausdinti 2003 m. rugsėjo 28 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedros docentai dr. Ignas Vėgėlė ir docentas dr. Justinas Žilinskas

S a n t r a u k a

Straipsnis parengtas remiantis pranešimu, skaitytu 2002 m. lapkričio mėn. Lietuvos teisės universiteto organizuotoje konferencijoje „Lietuvos teisės derinimo su Europos Sąjungos teise aktualijos“.

Straipsnyje siekiama glaustai išanalizuoti pagrindinius Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktus, reglamentuojančius asmens duomenų apsaugą, atkreipti dėmesį į asmens duomenų apsaugos reglamentavimo ir užtikrinimo problemas.

Straipsnyje nagrinėjami pagrindiniai Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktai, reglamentuojantys asmens duomenų apsaugą. Daugiausia dėmesio skiriama tokių probleminių klausimų kaip laisvo duomenų judėjimo ir asmens duomenų apsaugos principų santykis, asmens duomenų samprata, duomenų tvarkymo principų užtikrinimas, ypatingų duomenų apsauga, duomenų perdavimas trečiosioms valstybėms (ne Europos Sąjungos narėms), asmens duomenų ir privataus gyvenimo apsauga elektroninių komunikacijų sektoriuje, Lietuvos Respublikos teisės aktų asmens duomenų apsaugos srityje atitiktis Europos Sąjungos teisės aktams.

I ž a n g a

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti pagrindinius Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktus, reglamentuojančius asmens duomenų apsaugą, atkreipti dėmesį į asmens duomenų apsaugos reglamentavimo ir užtikrinimo problemas.

Tyrimo objektas – Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktai, reglamentuojantys asmens duomenų apsaugą.

Tyrimo metodai – rašant straipsnį taikyti istorinis, lyginamasis ir analitinis metodai.

Prieš pradėdant nagrinėti konkrečius teisės aktus, manome, kad svarbu apžvelgti šių teisės aktų priėmimo prielaidas.

Asmens duomenų apsaugos sritis yra palyginti nauja. Sparčiai plintant naujoms technologijoms, kuriant tarptautines informacines sistemas, iškilo būtinybė reglamentuoti asmens duomenų tvarkymą. Šiuolaikiniame pasaulyje, galima sakyti, visos vidutinės ir stambios įmonės savo veikloje naudoja kompiuterizuotas asmens duomenų kaupimo, perdavimo, administravimo sistemas. Asmens duomenys plačiai naudojami bankų, kitų kredito įstaigų, teisėsaugos institucijų, socialinės apsaugos ir sveikatos apsaugos įstaigų veikloje. Nauji laimėjimai telekomunikacijų srityje leidžia naudojantis internetu ne tik susipažinti, bet ir fiksuoti, kopijuoti, apdoroti ir perduoti informaciją, susijusią su asmens duomenimis. Plintančios naujos technologijos išskėlė naujų pavojų asmens privataus gyvenimo neliečiamumui.

Automatinio duomenų tvarkymo ir laisvo duomenų judėjimo pranašumai bei asmens privataus gyvenimo apsauga paskatino imtis priemonių, kurios užtikrintų laisvo duomenų judėjimo ir asmens duomenų apsaugos darnos principą.

Tarptautiniu lygmeniu pirmuosius žingsnius derindama laisvą informacijos judėjimą ir pagrindinių žmogaus teisių apsaugą žengė Europos Taryba ir Europos bendradarbiavimo ir plėtros organizacija. 1968 m. Europos Tarybos parlamentinė asamblėja rekomendacijoje, adresuotoje Ministrų komitetui, iškelė klausimą, ar šiuolaikinių technologijų ir mokslo pasaulyje žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir valstybių narių nacionaliniai teisės aktai pakankamai apsaugo privataus gyvenimo neliečiamybę [1, p. 2]. Atsižvelgęs į minėtą rekomendaciją, Ministrų komitetas 1973–1974 m. priėmė dvi rezolucijas, viena iš jų buvo skirta duomenų apsaugai privačiame, kita – viešajame sektoriuje. Per penkerius metus nuo paskutinės rezolucijos paskelbimo nemaža dalis Europos valstybių priėmė įstatymus dėl asmens duomenų apsaugos¹. 1980 m. Europos bendradarbiavimo ir plėtros organizacija savo rekomendacijoje pasiūlė valstybėms narėms nacionalinių įstatymų leidybos srityje atsižvelgti į asmens privataus gyvenimo apsaugos principą ir tuo pačiu metu stengtis nesudaryti nepagristų apribojimų tarptautiniam informacijos (taip pat ir duomenų) judėjimui [2, p. 1].

Glaudaus bendradarbiavimo tarp dviejų organizacijų rezultatu tapo 1981 m. Europos Tarybos priimta Konvencija dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu (ETS Nr. 108). Jos 2 skyrius įtvirtino pagrindinius asmens duomenų apsaugos principus: asmens duomenų rinkimo ir tvarkymo sąžiningumo, teisėtumo ir tikslingumo, duomenų tvarkymo saugumo, duomenų subjekto teisių ir garantijų, duomenų valdytojo atsakomybės, specialios ypatingų duomenų apsaugos [3]. Kiekvienai Konvencijos šaliai numatyta pareiga įteisinti pagrindinius Konvencijoje nustatytus duomenų apsaugos principus nacionaliniuose teisės aktuose.

Tuo pačiu laikotarpiu Europos Bendrijos lygmeniu buvo atliekami tyrimai, susiję su duomenų judėjimu tarp valstybių narių ir jų apsaugos problemomis. 1979 m. Europos Parlamentas priėmė rezoluciją dėl žmogaus teisių apsaugos sparčios techninės apsaugos informacinėje visuomenėje sąlygomis. Įdomu, kad minėta rezolucija buvo adresuota Europos Tarybos Ministrų komitetui [1, p. 4]. Buvo tikimasi, kad Europos Bendrijos valstybės narės gana greitai ratifikuos Europos Tarybos konvenciją dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu, tačiau iš visų tuometinių valstybių narių tik Prancūzija ir Vokietija pateisino šiuos lūkesčius². Italija ratifikavo šią konvenciją tik 1997 m.

1990 m. Šengeno konvencijoje dėl 1985 m. Šengeno susitarimo įgyvendinimo numatyta, kad asmens duomenų tvarkymas šioje Konvencijoje numatytais tikslais turi atitikti Europos Tarybos Konvencijos dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu nuostatas [4, 126 str.].

Tas faktas, kad praėjus beveik dešimčiai metų ne visos Europos Bendrijos valstybės narės buvo ratifikavusios Europos Tarybos Konvenciją (ETS Nr. 108) bei priėmusios įstatymus asmens duomenų apsaugos srityje, taip pat tai, kad kai kurių valstybių narių teisės aktų, reglamentuojančių duomenų tvarkymą ir jų apsaugą, nuostatos labai skyrėsi, paskatino Europos Sąjungą imtis savarankiškų veiksmų asmens duomenų apsaugos srityje.

1995 m. buvo priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva „Dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir laisvo tokių duomenų judėjimo“ [5].

Direktyva iškelė du pagrindinius tikslus: 1. apsaugoti žmogaus laisves ir pagrindines teises, ypač susijusias su asmens privačiu gyvenimu tvarkant asmens duomenis³; 2. nevaržyti ir nedrausti laisvo asmens duomenų judėjimo tarp valstybių narių dėl priežasčių, susijusių su asmens duomenų apsauga⁴. Šių tikslų įgyvendinimas, Direktyvos kūrėjų nuomone,

¹ Austrija, Danija, Prancūzija, Vokietija, Liuksemburgas, Norvegija, Švedija. Be to, 1976 m. Portugalijos ir 1978 m. Ispanijos konstitucijose kartu su kitomis pagrindinėmis teisėmis buvo įtvirtinta teisė į asmens duomenų apsaugą.

² Šiose valstybėse konvencija įsigaliojo 1985 m. <http://conventions.coe.int/Treaty/FR/Cadreprincipal.htm>

³ Šio tikslo pagrindu galima laikyti EŽTK 8 str.

⁴ Minėto tikslo pagrindu galima laikyti EŽTK 10 str.

galėtų būti pasiektas, suvienodinant privataus gyvenimo apsaugos, tvarkant asmens duomenis, lygį visose valstybėse narėse.

Asmens duomenys Direktyvoje apibrėžiami kaip bet kokia informacija, susijusi su identifikuojamu asmeniu. Identifikuojamas fizinis asmuo yra tas, kurio tapatybė gali būti nustatyta tiesiogiai ir netiesiogiai, ypač pasinaudojus nurodytu asmens identifikavimo kodu arba vienu ar keliais to asmens fizinei, fiziologinei, protinei, ekonominei, kultūrinei ar socialinei tapatybei būdingais veiksniais. Asmens duomenų tvarkymas suprantamas kaip bet kokia operacija ar operacijų visuma, automatiniiais arba neautomatiniais būdais atliekama su asmens duomenimis, pavyzdžiui: rinkimas, užrašymas, rūšiavimas, saugojimas, adaptavimas ar keitimas, atgaminimas, paieška, naudojimas, atskleidimas perduodant, platinant ar kitu būdu padarant juos prieinamus; išdėstymas reikiama tvarka ar sujungimas derinant; bloka-vimas, trynimasis ar naikinimas. Atkreiptinas dėmesys, kad Direktyva pateikė neišsamių požymių, į kuriuos atsižvelgiant gali būti nustatyta asmens tapatybė, sąrašą, be to, šiame sąrašė nėra bendrų duomenų, kurie taip pat gali padėti identifikuoti asmenį.

Direktyvoje įtvirtinti pagrindiniai asmens duomenų apsaugos principai atitinka Europos Tarybos Konvencijoje dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu įtvirtintus principus.

Remiantis Direktyvos nuostatomis asmens duomenys turi būti tikslūs ir, jei būtina, nuolat atnaujinami, jie gali būti tvarkomi tik teisėtai, renkami ir naudojami konkrečiu tikslu, surinkta informacija turi būti saugoma ne ilgiau nei būtina nustatytam tikslui pasiekti. Draudžiama rinkti nereikalingą informaciją. Asmens tvarkytojai privalo informuoti asmenis apie jų teisę susipažinti, pakeisti, ištaisyti su jais susijusius duomenis. Asmuo taip pat gali prašyti, kad jo duomenų tvarkymas būtų sustabdytas. Prie teisėtų asmens duomenų tvarkymo principų taip pat galima priskirti Direktyvos 18 straipsnyje numatytą duomenų valdytojo arba jo atstovo pareigą prieš atliekant bet kurią tvarkymo operaciją pranešti asmens duomenų teisėto tvarkymo priežiūros institucijai.

Nors Direktyvoje numatyti pagrindiniai reikalavimai, taikomi asmens duomenų rinkimui, yra asmens sutikimas, gyvybiškai svarbių interesų apsauga ar asmens teisėtos pareigos įgyvendinimas, joje paminėti ir kiti atvejai, nesusiję su konkrečiu asmeniu, tokie kaip viešojo intereso ar teisėto intereso įgyvendinimas [5, 3 str.], dėl kurių taikymo kyla tam tikrų abejonių.

Išskirtinis dėmesys Direktyvoje skiriamas ypatingų duomenų apsaugai. Ypatingi duomenys – tai asmens duomenys, susiję su rasine ar etnine kilme, politiniais, religiniais ar filosofiniais įsitikinimais, naryste profesinėse sąjungose, taip pat duomenys apie asmens sveikatą arba lytinį gyvenimą. Valstybės narės turi uždrausti tvarkyti tokius duomenis, išskyrus jei asmuo nedviprasmiškai davė savo sutikimą; tai yra būtina jo arba kito asmens gyvybiškai svarbių interesų apsaugai, kai asmens fizinė ar psichinė būklė neleidžia jam to padaryti pačiam; tvarkomi duomenys yra susiję su pelno nesiekiančios organizacijos politiniais, filosofiniais, religiniais ar su profesinėmis sąjungomis susijusiais tikslais; jie būtini įgyvendinant įstatymuose numatytų duomenų valdytojo pareigas darbo teisės srityje, esant atitinkamoms apsaugos priemonėms; gydymo, sveikatos apsaugos tikslais, kai tokius duomenis tvarko sveikatos apsaugos darbuotojas, kuriam taikomos profesinės paslapties apsaugos taisyklės. Duomenys apie nusikaltimus, baudžiamąją atsakomybę gali būti tvarkomi tik prižiūrint oficialiai valdžios institucijai arba, kai nacionaliniai įstatymai užtikrina tinkamas tokių duomenų apsaugos priemones.

Gana ilgas išimčių sąrašas verčia susimąstyti, ar kai kurios iš jų (pvz., duomenų valdytojo pareigų įgyvendinimas) yra pateisinamos asmens privačių interesų apsaugos apribojimais.

Praktikoje ypatingų duomenų apsaugos sunkumų neretai iškyla naudojantis internetu, nes čia informaciją, apimančią ir ypatingus asmens duomenis, galima gauti taip pat lengvai kaip ir bet kokią kitą informaciją.

Siekiant suderinti asmens duomenų apsaugos reikalavimus ir raiškos laisvę, Direktyvos 9 straipsnis numato, kad Valstybės narės gali numatyti tam tikras išimtis, kai asmens duomenys tvarkomi tik žurnalistiniais sumetimais arba meninės ar literatūrinės raiškos tiks-

lais, bet tik tuomet, jeigu šios išimtys reikalingos, norint privatumo teisę suderinti su raiškos laisvę reglamentuojančiomis taisyklėmis.

Direktyva suteikia valstybėms narėms teisę imtis priemonių, apribojančių kai kurias asmens teises (pvz., teisę susipažinti su savo duomenimis). Tokie apribojimai galimi tik valstybės saugumo, gynybos, viešosios tvarkos, svarbių valstybės narės ar Europos Sąjungos ekonominių ar finansinių interesų, įskaitant valiutos, biudžeto ar mokesčių interesų apsaugos, kriminalinių nusikaltimų prevencijos, duomenų subjekto apsaugos arba kitų asmenų teisių ir laisvių apsaugos tikslais [5, 13 str.].

Direktyvos 25 straipsnis numato galimybę perduoti Europos Sąjungos valstybių narių teritorijose surinktus duomenis trečiosioms valstybėms, jeigu jose yra užtikrintas tolygus tokių duomenų apsaugos lygis. Tačiau tolygaus apsaugos lygio samprata pačioje Direktyvoje nėra apibrėžta. Be to, pats apsaugos lygis trečiosiose valstybėse yra skirtingas. Asmens duomenų apsaugos lygio tolygumą kiekvienu konkrečiu atveju vertina Europos Komisija, atsižvelgdama į visas su asmens duomenų tvarkymu susijusias aplinkybes, o ypač į asmens duomenų prigimtį, tvarkymo tikslą, trukmę, asmens duomenų kilmės valstybę ir paskirties valstybę, teisės normas bei saugumo priemones, galiojančias trečiojoje valstybėje. Remiantis direktyvos nuostatomis sudaryta darbo grupė pasiūlė, vertinant apsaugos tolygumo lygį, atsižvelgti taip pat į teisės aktų, reglamentuojančių asmens duomenų apsaugą, įgyvendinimo priemones trečiojoje valstybėje. Šiuo metu Komisijos sprendimai, leidžiantys perduoti asmens duomenis trečiosioms valstybėms, priimti tik Šveicarijos, Vengrijos, Kanados ir kai kurių JAV bendrijų atžvilgiu¹.

Direktyva taip pat įpareigoja valstybes nares paskirti nepriklausomas institucijas, atsakingas už duomenų apsaugos kontrolę bei numatyti sankcijas už asmens duomenų apsaugos pažeidimą [5, 23 str., 29 str.].

Iki 1998 m. spalio 24 d. valstybės narės privalėjo pranešti Europos Komisijai apie šios Direktyvos įgyvendinimo priemones. Už šio įsipareigojimo nevykdymą Europos Komisija pradėjo Europos Bendrijos sutarties 226 straipsnyje numatytą procedūrą prieš Prancūziją, Olandiją, Vokietiją, Airiją ir Liuksemburgą². 2001 m. spalio 4 d. Europos teisingumo teismas pripažino Liuksemburgą kaltu už direktyvos nuostatų neįgyvendinimą nustatytu laiku [6].

Amsterdamo sutartimi papildytoje Europos Bendrijos sutarties 286 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad Bendrijos teisės aktai dėl asmenų apsaugos apdorojant asmens duomenis ir tokių duomenų laisvo judėjimo taikomi ir Europos Bendrijos sutartimi arba ja remiantis įsteigtoms institucijoms bei organams. Šio straipsnio pagrindu 2000 m. buvo priimtas Reglamentas dėl fizinių asmenų duomenų apsaugos, ryšium su asmens duomenų tvarkymu Europos Sąjungos institucijose ir organuose ir tokių duomenų laisvo judėjimo“ [7]. Skirtingai nuo Direktyvos, Reglamentas taikomas ne valstybėms narėms, o visoms Europos Sąjungos institucijoms ir jų įsteigtiems organams.

2002 m. liepos 12 d. Europos Parlamentas ir Taryba priėmė direktyvą 2002/58 dėl asmens duomenų ir privataus gyvenimo apsaugos elektroninių komunikacijų sektoriuje, pakeitusią 1997 m. Direktyvą 97/66 dėl asmens duomenų apdorojimo ir privatumo apsaugos telekomunikacijų sektoriuje [8].

Direktyva įpareigoja valstybes nares užtikrinti per viešųjų ryšių tinklą ir viešai teikiamas elektroninių ryšių paslaugas pranešimų ir su jais susijusių tinklo srauto duomenų konfidencialumą. Valstybės narės turi priimti teisės aktus, draudžiančius pasiklausyti, slapta prisijungti, saugoti ar kitaip perimti bei kontroliuoti pranešimus ir su jais susijusius tinklo srauto duomenis, išskyrus atvejus, jei tai yra būtina, valstybės saugumui ir gynybai, viešajai tvarkai užtikrinti, taip pat užkardyti kriminalinius veiksmus ar neteisėtą elektroninių ryšių sistemų naudojimą. Valstybės narės taip pat privalo užtikrinti, kad abonentai iš anksto ir nemokamai būtų informuoti, kokiais tikslais rengiamas spausdintinis ar elektroninis abonentų katalogas, į kurį numatoma įtraukti jų asmens duomenis ir kuris bus prieinamas viešai ar per užklausų paslaugas. Abonentams turėtų būti užtikrinta galimybė nuspręsti, ar leisti įtraukti jų asmens duomenis į viešą katalogą, juos patikrinti, patikslinti ar pašalinti.

¹ www.europa.eu.int/comm/internal_market/fr/dataprot/news/index.htm

² www.europa.eu.int/comm/internal_market/fr/dataprot/news/index.htm

Minėta direktyva turi būti įgyvendinta valstybėse narėse iki 2003 m. spalio 31 dienos.

Be minėtų teisės aktų, pagal Europos Sąjungos kompetenciją priimta daugelis kitų dokumentų, skirtų duomenų apsaugos užtikrinimui specialiose srityse (pvz., medicinos, statistikos ir kt.). Asmens duomenų apsaugos reikalavimai taikomi Šengeno informacinei sistemai ir Europos informacinei sistemai, sukurtai pirštų antspaudams lyginti (Eurodac) [9, p. 421].

Duomenų apsaugos svarbą Europos Sąjungoje pabrėžė 2000 m. gruodžio 8 d. paskelbta Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, kurios 8 straipsnį įtvirtino asmens teisę į savo duomenų apsaugą.

Nepaisant gana stiprios teisinės bazės, praktikoje neretai pasitaiko atvejų, kai bandoma nepaisyti asmens duomenų tvarkymo reikalavimų pasinaudojus tuose pačiuose teisės aktuose numatytais išimtimis. Kita problema, į kurią norėtume atkreipti dėmesį, susijusi su oficialių institucijų darbo skaidrumo užtikrinimu. Europos Sąjungos ombudsmenas 2002 m. spalio 2 d. pranešime akcentavo kai kurių ES institucijų piktnaudžiavimą asmens duomenų apsaugos principu ir pabrėžė, kad nei Europos Sąjungos direktyvos 95/46, nei Reglamento 45/2001 nuostatos neapriboja „skaidrumo“ principo taikymo Europos Sąjungos institucijų veikloje.

2002 m. rugsėjo 25 d. laiške, adresuotame Komisijos pirmininkui Romanui Prodžui, Ombudsmenas pabrėžė, kad asmens duomenų apsaugos principas neapima teisės į anonimiškumą dalyvaujant viešajame valdyme [10]. Ši teisė nesuderinama su „skaidrumo“ ir „viešumo“ principais, nes asmenų, dalyvaujančių viešajame valdyme užslaptinimas atima iš Europos Sąjungos piliečių galimybę realiai suprasti ir kontroliuoti ES institucijų pareigūnų darbą ir skatina korupciją¹.

Išnagrinėję pagrindinius Europos Sąjungos teisės aktus asmens duomenų apsaugos srityje ir kai kurias su jų taikymu susijusias problemas, norėtume pereiti prie antros pranešimo dalies – Lietuvos teisės aktų, reglamentuojančių asmens duomenų apsaugą, nagrinėjimo. Minėti aktai bus nagrinėjami lyginant juos su Europos Sąjungos teisės aktais.

Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą svarbu suderinti savo nacionalinius teisės aktus su Europos Sąjungos teisės aktais asmens duomenų apsaugos srityje. Šios srities derinimas buvo numatytas net dviejose derybinėse pozicijose: „Laisvė teikti paslaugas“ ir „Teisingumo ir vidaus reikalai“.

Duomenų apsaugos teisinis reglamentavimas Lietuvoje pradėtas 1996 m. priėmus Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymą (toliau – įstatymas). 1998 m. papildytas Lietuvos Respublikos administracinės teisės pažeidimų kodeksas numato administracinę atsakomybę už neteisėtą asmens duomenų tvarkymą, kludymą asmeniui susipažinti su savo duomenimis. 2000 m. priimtas naujas Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas įtvirtina baudžiamąją atsakomybę už neteisėtą informacijos apie privatų asmens gyvenimą rinkimą, atskleidimą, panaudojimą. 2001 m. vasario mėn. Lietuva ratifikavo Europos Tarybos konvenciją dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu (ETS Nr. 108), o 2001 m. lapkritį pasirašė šios konvencijos papildomą protokolą dėl priežiūros institucijos ir duomenų srautų, kertančių valstybių sienas, kurį ruošiamasi ratifikuoti artimiausiu metu. Asmens duomenų apsaugą atskirose srityse reglamentuoja daugelis poįstatyminių aktų.

2001 m. Europos Komisija savo reguliariame pranešime apie Lietuvos pasirengimą narystei Europos Sąjungoje pažymėjo, kad Lietuva padarė didelę pažangą duomenų apsaugos srityje, kad Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas iš esmės atitinka direktyvą 95/46 „Dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir laisvo

¹ ES ombudsmeno nuomone, Reglamentas 45/2001 nesuteikia asmenims, laimėjusiems konkursą į EP deputatų asistentų vietas, teisės išlikti anonimiškiems. Tokie asmenys turėtų būti informuojami, kad jų pavardės gali būti viešai skelbiamos. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dar 1997 m. Komisija nusprendė viešai skelbti tokių asmenų sąrašus, siekdama įgyvendinti „skaidrumo“ principą. Ombudsmeno nuomone, Reglamentas 1049/2001 suteikia galimybę susipažinti su Komisijos pareigūnų veikla ne tarnybos metu. Tuo tarpu Komisijos manymu, tai prieštarautų Reglamento 45/2001 nuostatoms.

tokių duomenų judėjimo“, tačiau atkreipė dėmesį į tai, kad kai kurios įstatymo nuostatos turi būti tikslinamos.

Siekiant suderinti Lietuvos Respublikos teisės aktus su direktyvos 97/66 dėl asmens duomenų apdorojimo ir privatumo apsaugos telekomunikacijų sektoriuje nuostatomis buvo pataisytas Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymas. Minėtas įstatymas taip pat turės būti suderintas su 2002 m. liepos 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/58 dėl asmens duomenų ir privataus gyvenimo apsaugos elektroninių komunikacijų sektoriuje.

Duomenų apsaugos priežiūrą, išskyrus asmens duomenų tvarkymą visuomenės informavimo tikslais, Lietuvos Respublikoje vykdo Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija. Asmens duomenų tvarkymą žurnalistikos, meninės ir literatūrinės raiškos bei kitais visuomenės informavimo tikslais prižiūri institucijos, numatytos Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatyme. Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių įstaigų įstatyme apibrėžta privačios informacijos pateikimo tvarka ir numatyta asmens teisė pateikti skundus Administracinių ginčų komisijai dėl tokios informacijos nepateikimo bei neišsamios ar netikslios informacijos pateikimo.

Atsižvelgdama į 2001 m. Europos Komisijos reguliarių pranešimų apie Lietuvos pasirengimą narystei Europos Sąjungoje, Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija išleido duomenų apsaugos plėtojimo 2002–2004 m. programą, kurioje atkreipiamas dėmesys į tai, ar nebūtų tikslinga visas su asmens duomenų apsaugos priežiūra susijusias funkcijas pavesti vienai institucijai. Pagrindiniai šios programos tikslai yra duomenų apsaugos sistemos Lietuvoje plėtra ir visiška duomenų apsaugos lygio atitiktis Europos reikalavimams [12].

Norėtume pateikti trumpą Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo (toliau – įstatymo) suderinimo su Direktyva 95/46 analizę¹.

Nors dauguma įstatymo nuostatų pažodžiui atkartoja Direktyvos 95/46 nuostatas, tačiau atkreiptinas dėmesys į kai kuriuos šio įstatymo netikslumus. Įstatyme faktiškai suvienodintos duomenų valdytojo ir duomenų tvarkytojo sąvokos².

Įstatyme asmens sutikimas tvarkyti jo duomenis apibrėžiamas kaip savanoriškas duomenų subjekto leidimas, tuo tarpu pagal Direktyvos nuostatas sutikimas yra bet kuris savanoriškai ir sąmoningai duotas konkretus duomenų subjekto valios išreiškimas, kuriuo duomenų subjektas nurodo savo sutikimą. Be to, skirtingai nuo Direktyvos, įstatymas numato, kad asmens sutikimas tvarkyti jo ypatingus duomenis turi būti išreikštas tik rašytine forma³. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas nesuteikia asmeniui teisės sustabdyti savo duomenų tvarkymo veiksmų, o duomenų valdytojams nenumatyta pareiga renkant duomenis pranešti asmenims apie galimybę susipažinti su duomenimis bei apie teisę reikalauti, kad neteisingi ir netikslūs duomenys būtų ištaisyti, sustabdyti ar sunaikinti. Tuo tarpu šios teisės ir pareigos yra numatytos Direktyvoje 95/46. Įstatymo 24 straipsnio 2 dalyje supainiotos duomenų apsaugos ir duomenų saugumo sampratos⁴. Kai kuriuos įstatymo netikslumus, mūsų manymu, galima priskirti prie vertimo spragų.

Šiems netikslumams pašalinti 2001 m. gegužės–rugpjūčio mėn. remiantis Europos Tarybos, Europos Komisijos ir Vyriausybės duomenų apsaugos inspekcijos atliktos analizės duomenimis, buvo parengtas Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo pakeitimo projektas⁵. Projektas numatė papildomas teises Valstybinei duomenų apsaugos inspekcijai,

¹ Atsižvelgiant į tai, kad nauja įstatymo redakcija įsigaliojo nuo 2003 m. liepos 1 d., straipsnyje nagrinėjama šiuo metu galiojanti redakcija.

² Direktyvoje 95/46 duomenų valdytojas apibrėžiamas kaip fizinis ar juridinis asmuo, kuris vienas ar kartu su kitais asmenimis nustato asmens tvarkymo tikslus ir priemones. Duomenų tvarkytojas yra tiesiogiai įgaliotas tvarkyti duomenis.

³ Pagal Direktyvą 95/46 asmens sutikimas gali būti išreikštas bet kokia forma, svarbu, kad ir konkretus asmuo, ir tvarkytojas suprastų, kad jis buvo išreikštas nedviprasmiškai.

⁴ Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 24 str. 2 d. numatyta, kad leidimas teikti duomenis duomenų gavėjams, esantiems užsienio valstybėse, išduodamas, jeigu šiose valstybėse yra tinkamas asmens duomenų saugumo lygis. Direktyvos 95/46 25 str. kalbama apie asmens duomenų apsaugos lygį. Asmens duomenų saugumas yra siauresnė kategorija, kuri reiškia, kad duomenų valdytojas ir tvarkytojas privalo turėti tinkamas organizacines ir technines priemones, skirtas apsaugoti asmens duomenis nuo atsitiktinio ar neteisėto sunaikinimo, pakeitimo, atskleidimo, taip pat bet kokio kito neteisėto veiksmo.

⁵ Analizuojama įstatymo projekto redakcija iki 2002 m. lapkričio 25 d.

apribojo asmens kodo tvarkymo galimybes, įtvirtino naujas nuostatas dėl išankstinės patikros, dėl duomenų subjekto asmens savybių įvertinimo automatinio būdu, patikslino kai kurias įstatyme numatytas sampratas.

Tačiau norėtume atkreipti dėmesį į kai kuriuos pakeitimus, kurie, mūsų manymu, nėra tikslingi. Pavyzdžiui, projekte siūloma išbraukti iš įstatymo 1 straipsnio tikslą „sudaryti sąlygas laisvam asmens duomenų judėjimui“. Atsižvelgiant į tai, kad Direktyvos 95/46 preambulėje ir 1 straipsnyje skelbiami du pagrindiniai tikslai: viena vertus, užtikrinti fizinių asmenų laisves ir pagrindines teises, ypač susijusias su privataus gyvenimo apsauga tvarkant asmens duomenis, kita vertus – nevaržyti ir nedrausti laisvo duomenų judėjimo tarp valstybių narių dėl priežasčių, susijusių su asmens duomenų apsauga, manome, kad įstatyme taip pat turi atsispindėti „pusiausvyra“ tarp asmens duomenų apsaugos ir laisvo tokių duomenų judėjimo¹. Projekte taip pat neištaisyta jau minėtos įstatymo spragos dėl reikalavimo valdytojams renkant duomenis pranešti asmenims apie galimybę susipažinti su duomenimis bei apie teisę reikalauti, kad neteisingi ir netikslūs duomenys būtų ištaisyti, sustabdyti ar sunaikinti².

Pastebėtina ir tai, kad įstatymo projekte nebuvo numatyta asmenų teisės apskūsti Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos veiksmus teismui³. Mūsų nuomone, atsižvelgiant į tai, kad įstatymo projektu Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos teisės buvo išplėstos, teisės apskūsti įtvirtinimas naujame Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme yra būtinas.

Džiugu, kad rengiant naują įstatymo redakciją, kuri įsigaliojo nuo 2003 m. liepos 1 d., buvo atsižvelgta į daugumą anksčiau paminėtų pastabų. Tikėtina, kad artimoje ateityje Lietuvos teisinė asmens duomenų apsaugos bazė bus visiškai suderinta su Europos Sąjungos reikalavimais. Tačiau nereikia pamiršti ir praktinių minėtų teisės aktų įgyvendinimo problemų. Duomenų apsaugos plėtojimo 2002–2004 metams programoje atkreipiamas dėmesys į būtinybę stiprinti duomenų saugumą Lietuvos Respublikos institucijose ir įstaigose, nes šiuo metu egzistuoja pavojus duomenų tikslumui, jų išsaugojimui nuo sunaikinimo ir neteisėto duomenų naudojimo. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad daugelis Lietuvos žmonių nežino apie teisę į savo duomenų apsaugą, todėl būtina užpildyti ir šią spragą.

Nors asmens duomenų apsaugos sritis yra palyginti nauja ir kol kas Lietuvoje nėra gausios teisinės praktikos, iškyla kai kurių problemų, sprendžiant Asmens duomenų teisinės apsaugos ir Visuomenės informavimo įstatymų taikymo koliziją. Neretai pastarajam klaidingai suteikiama pirmenybė. Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 8 straipsnyje numatyta, kad Visuomenės informavimo įstatyme numatytos institucijos turi tvarkyti asmens duomenis vadovaudamosi šiame straipsnyje išvardytomis Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo nuostatomis. Asmens duomenų tvarkymą visuomenės informavimo priemonėse, žurnalistikos, meninės ir literatūrinės raiškos tikslais turi prižiūrėti žurnalistų etikos inspektorius. Taip pat būtina atkreipti dėmesį į tai, kad Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnis įtvirtina reikalavimą užtikrinti privataus gyvenimo apsaugą rengiant ir platinant viešąją informaciją.

Išvados

Šiuo metu Europos Sąjungoje egzistuoja gana stipri asmens duomenų apsaugos reglamentavimo teisinė bazė, tačiau praktikoje neretai iškyla kolizija tarp asmens duomenų apsaugos ir laisvo tokių duomenų judėjimo principų. Viena vertus, duomenų tvarkytojai bando nepaisyti teisės aktų reikalavimų, pasinaudoję tų pačių teisės aktų numatytomis išimtimis, kita vertus – institucijos apriboja laisvo duomenų judėjimo principą, pernelyg plačiai interpretuodamos teisės aktų nuostatas.

¹ Naujos įstatymo redakcijos 1 str. 6 d. numatyta, kad šiuo įstatymu nevaržomas ir nedraudžiamas laisvas asmens duomenų judėjimas vykdant Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimus. Mūsų manymu, būtų tikslinga laisvo asmens duomenų judėjimo tikslą įtvirtinti 1 str. 1 d.

² Minėta spraga buvo ištaisyta, įtvirtinus šiuos reikalavimus naujos įstatymo redakcijos 18 straipsnyje.

³ Naujos įstatymo redakcijos 17 straipsnio 4 dalyje ši teisė yra numatyta.

Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos naujoje įstatymo redakcijoje kaip šio įstatymo tikslas minima tik žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo teisė tvarkant asmens duomenis, asmens duomenų laisvo judėjimo principui įtvirtinti pasirinkta neigiama formuluotė ir atskira vieta.

Šiuo metu galiojančiame asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme yra nemažai netikslumų ir spragų, didžioji jų dalis atsirado dėl netikslaus Europos Sąjungos direktyvos 95/46 vertimo. Nauja asmens duomenų apsaugos įstatymo redakcija, įsigaliojusi nuo 2003 m. liepos 7 d., užpildė šias spragas.

Atsižvelgiant į tai, kad 2002 m. liepos 12 d. buvo priimta nauja Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/58 dėl asmens duomenų ir privataus gyvenimo apsaugos elektroninių komunikacijų sektoriuje, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymas artimiausioje ateityje turėtų būti suderintas su šios direktyvos nuostatomis.

Nors Lietuvos Respublikos asmens duomenų apsaugos teisinio reguliavimo sritis yra gana nauja, pastaruoju metu iškyla nemažai problemų, susijusių su teisės aktų įgyvendinimu, ypač sprendžiant klausimą dėl asmens privataus gyvenimo neliečiamybės apsaugos tvarkant asmens duomenis ir asmens teisės gauti informaciją.

Taigi šiuo metu Lietuvai svarbu ne tik suderinti asmens duomenų apsaugą reglamentuojančius teisės aktus su Europos Sąjungos teisės aktais, bet ir užtikrinti jų tinkamą įgyvendinimą, įvertinti tokio įgyvendinimo pasekmes informacinėje visuomenėje.

LITERATŪRA

1. **Rapport** explicatif sur la Convention pour la protection des personnes à l'égard du traitement automatisé des données à caractère personnel (STE № 108), <http://conventions.coe.int/Treaty/FR/Cadreprincipal.htm>.
2. **Lignes** directrices de l'OECD relatives à la protection des données, http://www.europa.eu.int/comm/internal_market/fr/dataprot/inter/index.htm.
3. **Konvencija** „Dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu (ETS Nr. 108)“ // Valstybės žinios. 2001. Nr. 32–1059.
4. **Convention** d'application de l'Accord de Schengen du 14 juin 1985 entre le Gouvernement des États de l'Union économique Benelux, de la République fédérale d'Allemagne et de la République française relatif à la suppression graduelle des contrôles aux frontières communes, JO n° L 239 du 22/09/2000 p. 0019 – 0062.
5. **Directive** 95/46/CE du Parlement européen et du Conseil, du 24 octobre 1995, relative à la protection des personnes physiques à l'égard du traitement des données à caractère personnel et à la libre circulation de ces données, JO n° L 281 du 23/11/1995 p. 0031-0050.
6. **CJCE** 4 octobre 2001, Aff. C-450/00, <http://www.europa.eu.int/servlet/portail/CuriaServlet?curiaLink=%26lang%3DFR%26i>.
7. **Règlement** (CE) n° 45/2001 du Parlement européen et du Conseil du 18 décembre 2000 relatif à la protection des personnes physiques à l'égard du traitement des données à caractère personnel par les institutions et organes communautaires et à la libre circulation de ces données, JO n° L 008 du 12/01/2001 p. 0001-0022.
8. **Directive** 2002/58 du Parlement européen et du Conseil, du 12 juillet 2002, concernant le traitement des données à caractère personnel et la protection de la vie privée dans le secteur des communications électroniques, JO L 201 du 31 juillet 2002.
9. **Mascia** Toussaint, Eurodac : un système informatisé européen de comparaison des empreintes digitales des demandes d'asile, Revue du Marché commun et de l'Union européenne, n° 429, juin 1999.
10. **Le Médiateur** européen, Usage détourné des règles sur la protection des données dans l'Union européenne, 2002-09-25, <http://www.euro-ombudsman.eu.int/letters/fr/20020925-1.htm>.
11. **Lietuvos Respublikos** asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 63–1479, nauja redakcija Nr. IX–1296; 2003. Nr. 15–597 aktuali nuo 2003 m. liepos 1 d.
12. **Duomenų** apsaugos plėtojimo 2002–2004 m. programa // Valstybės žinios. 2002. Nr. 23–871.

Personal Data Protection in the European Union and Lithuanian Law

Natalija Točickienė

Law University of Lithuania

SUMMARY

This article is based on the report read at the conference “Actualities of the coordination of Lithuanian Law with European Union Law” held in the Law University of Lithuania in November 2002.

The author sought to succinctly analyze the basic European and Lithuanian legal acts in the sphere of personal data protection and to draw particular attention to the problems of regulation and ensuring of personal data protection.

The article concentrates on such problematic questions as relation between free data movement and basic principles of personal data protection, the concept of personal data, ensuring data management principles, special data protection, data transmission to the third (non-EU) countries, personal data and private life protection in the electronic communication sector, compliance of the legal acts of the Republic of Lithuania with the respective EU legal acts in the sphere of personal data protection.

The EU has adopted a very favourable legal framework designed to ensure a high-level of security and privacy protection. Directive 95/46/EC of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (hereinafter- Data Protection Directive) aims to protect the rights and freedoms of persons by laying down the guidelines determining when such processing is lawful. The guidelines relate to data quality, making data processing legitimate, special categories of processing, information to be given to the data subject, the data subject's rights, confidentiality and security of processing. This Directive has broadly achieved its aim while making it easier for personal data to be circulated around the EU. However, late implementation by Member States and differences in the ways of such implementation at national level have prevented EU from getting the full benefit of the Directive. Only four member States have passed national laws implementing this act within the agreed deadline- October 1998. Germany and Netherlands, along side with Belgium, then implemented the Directive in 2001 and Luxembourg in 2002, after the unfavourable Court decision.

Data Protection Directive is addressed to the Member states and does not apply as such to the Commission or any other Community institutions and bodies.

A Regulation on data protection within EU institutions and bodies was adopted in December 2001.

Competition alone will not suffice to ensure a wide take-up of the Internet. A necessary complement is to ensure a high-level of security and privacy protection. In order to preserve the rights to privacy in relation to the processing of personal data in the electronic communications sector, the EU has adopted a Directive 2002/58/EC of 12 July 2002 on privacy and electronic communications. This Directive touches up on a number of topics of various degrees of sensitivity, such as the preservation of connection data by the Member States for police surveillance purposes, the sending of unsolicited e-mail, the use of cookies and the inclusion of personal data in public directories.

The limits of the guidelines mentioned in the Data Protection Directive and the conditions under which the processing of personal data is lawful have also been determined in the Lithuanian Law on Legal Protection of Personal Data (actual wording since 01/07/2003). This Law requires the State Data Protection Inspectorate to ensure the compatibility of Personal Data Protection in Lithuania with the requirements of the European Union. However, its application in practice sometimes is problematic.

